

tinski Hrvati morali su govoriti prema talijanskom jeziku *avarija*, što potvrđuju i navedeni primjeri uneseni u »Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika« SANU, knj. I, Beograd 1959, jer su primjeri uzeti iz pomorskog života u Dalmaciji prije tridesetak i više godina. U materijalu sakupljenom iz djela hrvatske i srpske književnosti za »Rječnik suvremenoga hrvatskosrpskog književnog jezika« nema potvrde za oblik *avarija*, ali isto tako nema potvrde ni za oblik *havarija*. Danas pomorci u Hrvatskom primorju, a vjerojatno i drugdje više upotrebljavaju izraz *havarija*. Ta suvremena praksa na terenu bila je odlučna za središnje pravopisnog rječnika da su se odlučili za oblik *havarija*. Međutim, oni (jedan od njih bio sam i ja) nisu smjeli tako kategorički propisati da se mora pisati, a prema tome i govoriti, samo *havarija*, a ne *avarija*. Onaj koji bi pisao, a prema tome i govorio *avarija*, ne bi griješio, jer su i u nedavnoj prošlosti bila u upotrebi obadva oblika.

UZ NEKA PITANJA NAŠEGA KNJIŽEVNOG IZGOVORA

Vladimir Anić

Znatan utjecaj koji na jezik vrše sredstva masovne auditivne komunikacije, osobito radio i u najnovije vrijeme televizija, postavlja nova (ili nanovo) pitanje o našem književnom izgovoru. Gramatike i ne preobilna specijalna literatura ne daju na ta pitanja uvijek odgovora, a neka rješenja za koja se moglo misliti da će biti definitivna nemaju rezonance među zainteresiranim potrošačima radija, televizije, filma itd. Kad se radi o nužnom definiranju najboljega i najkultiviranijega govorenog (ne govornog) jezika oni dosta odlučno barataju pojmom *lijepoga* u jeziku, slažući se u načelu da bi imalo biti »lijepo« ono što je »pravilno«, ali ne i bez razilaženja, jer su u okviru pisane književne norme mogući različiti izgovori. Povjerenje u izgovor obrazovanih ljudi i kad preko radija i televizije govore *ex abrupto* i kad čitaju lektorirane tekstove (kad govore pisanim jezikom) i uvjerenje da je pravilno ono što se ne protivi njihovu jezičnom osjećaju pridonose da se pojedini način izgovora odbija i kao »rustikalan« i sl., što su kod nas još pojmovi s kojima teorija književnog jezika operira uz dužan i shvatljiv oprez.

Ovdje bih dotaknuo neka pitanja iz našega izgovora koja mi se, posebno iz kontakta sa studentima, čine najaktualnijima. Zato sam ispitao 50 studenata zadarskog Filozofskog fakulteta, od kojih su 24 čakavci, 14 ikavci štokavci i 12 ijekavci štokavci. Među ijekavcima 6 su domaći iz okoline, 2 iz Dubrovnika, po jedan iz Srbije i Crne Gore, a dvojica su često mijenjala

okolinu u kojoj je književni jezik ijekavski. Ne pridajući skromnom testu dalekosežnost koju ne može imati ni vrijednost u smislu bilo kakvog glasanja u primjenjivanju norme, ipak bih spomenuo njegove rezultate kao »štihprobu« izgovora onog dijela naše javnosti koja o jezičnim problemima misli, prosuđuje, a nešto i presuđuje.

Gramatike i pravopis bilježe, dakako, razliku između glasova *č* i *ć*. Održavanje te razlike – koja se mora ponekad braniti – brani se razlozima čuvanja norme i njene tradicije i nekim semantičkim razlozima,¹ a na njoj se insistira i u sferi kulture govornog jezika, u pismu i govoru.² Ali pri svemu ne bi bilo dobro previdjeti ni ono na što je u jednoj bilješci pod crtom, možda nedovoljno zapaženoj, upozorio K. Pranjić:³ ovim alveolarnim bezvučnim afrikatama, bliskim po akustičkom dojmu, funkcionalno opterećenje je slabo (*kopačica* – *kopaćica* i sl.). Ako tome dodamo da ni naši pisci, koji tu razliku dobrim dijelom uče u školi s nejednakim uspjehom, ne mogu biti uvijek dobri učitelji (u A. Kovačića ima oko 40 puta *č* umjesto *ć* i isto toliko obratno), ne možemo se čuditi svim teškoćama da se u smislu temeljne pismenost to pitanje zaista riješi. U govorima u kojima se ta razlika briše ne nailazi se na uvijek isti adekvat: na osnovi tvrđega ili mekšega *š*, *ž* nastaje odgovarajuće *č*, a negdje je na bazi *ś*, *ź* jedina realizacija *ć*. I u okviru samoga štokavskog dijalekta izgovor je neujednačen (P. Ivić: *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, 1956, str. 75, 95, 103, 114, 116, 177, 195, 203). Iz svega izlazi da drugačija ortografska rješenja ne bi bila i ortoepska jer bi se i izgovor srednjega glasa morao učiti, pa se čini da se razlika između glasova *č* i *ć* ne brani dovoljno kao ortoepska činjenica. Zato poštujući normu i polazeći od toga da imamo, kako volimo reći, »tvrdo« *č* i »mekano« *ć*, morali bismo znati koliko je u književnom jeziku *č* tvrdo, a koliko je *ć* mekano. To je potrebno jer oni koji oba glasa imaju osjećaju i njihovu kvalitetu; međutim, onima koji razliku između *č* i *ć* uče, određenje kvalitete ovih glasova neće otežati učenje.

Akustički dojam pri izgovoru *č* uglavnom ovisi o sudjelovanju usana u artikulaciji (moguće kompenzacije nemaju prvorazredno značenje). U Miletića⁴ je najbrojnije zastupljeno *č* pri kojem je smanjen usni otvor i usne izbačene. U govorenom jeziku radija i televizije ipak se rjeđe čuje takvo *č*. Naprotiv, prima se kao prirodnije *č* uz ležerniju artikulaciju usana, nešto

¹ Z. Kuľundžić: Problem *č* i *ć* – da dosad najteži problem našega pravopisa postane najjednostavniji, *Zadarska revija*, VIII, 1959, str. 319–327. i odgovor D. Brozovića i Z. Vinčea: O nekim značajkama, funkcijama i pravima književnog jezika, *Zad. rev.*, I, 1960, str. 56–64.

² J. Vuković: O kulturi govornog jezika, *Pit. savr. knjiž. jez.*, Sarajevo, 1951, sv. I, str. 61. Isto dva priručnika posvećena govornom jeziku – Đ. Živanović: *Problemi pozorišnog jezika*, I, Bgd, 1951, str. 78 i dalje, O. Nedović: *Dikcija*, Bgd, 1960, str. 43. i dalje.

³ K. Pranjić: A. Martinet. Économie des changements phonétiques (prikaz), *Suvrem. lingvistika*, I, Zgb, 1962, str. 3–4.

⁴ B. Miletić: Izgovor srpskohrvatskih glasova, *Srp. dij. zbornik*, Bgd, 1933, str. 100.

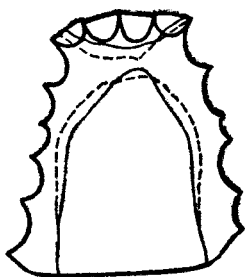
tvrde i nižega tona, ali u Miletića ipak konstatirano u manjem broju, o čemu je odlučio dijalektalni sastav njegovih ispitanika. Ovo č bliže je od prvoga sličnom glasu u talijanskom. Moj test pokazuje znatnu prevagu u korist ovoga izgovora. Od ispitanih samo 16 smatra prvo č dobrim (širina usnog otvora na optimalnoj fotografiji pri neusiljenom izgovoru 35 mm, visina 13 mm, kv 3,50, vidi sliku), a 34 drži drugo č (šir. u. g. 50 mm, vis. 13 mm, kv 3,84) podesnijim u književnom izgovoru. Ne treba posebno napom'njati da ovakvo č nije srednji glas koji bi rezultirao iz odsutnosti razlike između č i é, a koji priručnici određuju kao nepravilan.⁵

Č u *mača* uz jaču (35 : 13 mm) i slabiju (50 : 13 mm) artikulaciju usana

Još slabije prolazi sasvim mekano č, koje kao da izaziva lagan dojam da ga u nekim kombinacijama glasova prati *i* (*bač^ćia*, *neč^ćie*). Naprotiv, u književni izgovor lakše ulazi nešto tvrde č, niže po akustičkom dojmju (na mojem palatogramu pokazuje manju širinu dodira). Čini se da je ovo č bliže od prvoga poljskom č. Osim kod čakavaca i 4 ijekavca, kod ostalih sam dosta često sluhom konstatirao takvo č. Petorica prvo č drže normalnim u književnom izgovoru, 23 drže boljim drugo č, a ostali ne zapažaju razlike.

⁵ Živanović, op. c., str. 80, Nedović, op. c., str. 58.

Ć u *băca* uz veću (—) i manju (---) površinu dodira

Brojne realizacije glasova *č* i *ć* mislim da se u praksi književnog jezika svode na upravo opisane. Moje ispitivanje pokazuje da se ne radi o ravnodušnosti koja bi dopustila zamjenjivanje glasova *č* i *ć*, nego o izgovoru koji ima najbolju šansu u književnom jeziku. Očito je da ovdje već imamo posla s izgrađenim osjećanjem književnog izgovora, koje se ne slaže uvijek s izgovorom iz vlastitog dijalekta. Tome govori u prilog što nisu dobili ni glasa diftonzi (*uonda, duoci*), redukcije nenaglašenoga *i* (*man'ta*, zatim u inf. i 1-part. *govor'ti, govor'li*) i ispadanje glasova zbog artikulacijske inercije (*sréstvo, srèstvo : sredstvo*), čega u dijalektima ispitanih ima napretek.

Učinilo mi se potrebnim da obratim pažnju na još dva glasa: otvoreno kratko *o* i *e* (*kəla : kōla, predsjednik : prèdsjednik*). Ispitani tih glasova nemaju. Ipak se otvoreno kratko *o* i *e* mogu čuti preko televizije, u svojevrsnom mimetizmu i od nekih spikera. Karakteristika tih glasova kao umjereno otvorenih⁶ čeka detaljnije određenje za cijelo područje našega jezika. Ipak je sigurno da su *o* i *e* uopće u govoru Beograda otvoreniji, što ne mora ostati bez odraza na standard istočne varijante našega jezika.

Od svih fonetskih pojava koje se u novije vrijeme izrazitije nameću najmanje legitimnosti uživa, a rekao bih dosta lako prolazi desonoracija suglasnika na kraju riječi. Mnogi u toj situaciji ne registriraju kao što čudno ili neobično izgovor *druk : drug, grat : grad, slap : slab, mras : mraz*. Kako desonorizacije nismo uvijek svjesni, imao sam nešto više posla dok sam ispitanim objašnjavao o čemu želim da se izjasne. Napokon ih je 18 izjavilo da je tako »dobro govoriti«, 14 je za zvučni suglasnik na kraju (*drug*), a ostali se kolebaju. Dakle, desonorizacija ima slabu opoziciju, ako se uzme u obzir da joj je stajalo i stoji na putu odlučno Maretićevo protivljenje (Gramatika 1931², str. 91, 1963³, str. 113), a ni drugačije ne prolazi bolje.⁷ Iako se ova pojava

⁶ B. Miletić: *Osnovi fonetike srpskog jezika*, Bgd, 1960, str. 20, Nedović, op. c., str. 35, 39.

⁷ S. Ivšić i M. Kravar: *Srpsko-hrvatski jezik na pločama*, Zgb, 1955, str. 24. i dalje.

ponekad drži vezanom jedino uz kajkavski dijalekt, čijim utjecajem djelomično pomognuta i prodire, ipak je obična npr. i u zapadnoj Hercegovini,⁸ u krajevima s izrazito »dobrim jezikom« koji joj pribavljaju važan atribut svojstva narodnog jezika. Ti govori djeluju istosmjerno s onim štokavskim, a zatim čakavskim i kajkavskim govorima koji provode desonorizaciju. Pri tom kajkavci zadržavaju desonorizaciju i kad govore štokavski, te neki kajkavci onda lako rimuju npr. *I svesvjetski mizantrop / Koga ganja crna kob*, dalje *stup / klub*, *cjepidlak / prag* i sl. (A. Kovačić).

(Ovdje se javlja još jedno pitanje. Danas nema potrebe propisati kajkavski pravopis, ali se ni kajkavski ne može pisati kako bilo. Jasno je da treba pisati *klub*, *krv*, kao u jezicima koji provode gubljenje zvučnosti i kao što piše m. o. Krleža u »Baladama«. Ako bi se pisalo *klup*, *krf*, kao što se u humorističkim prilozima po novinama čini, onda to može služiti samo karikiranju te govorne crte. Takvo pisanje već ide u stilske postupke.)

Izgovor zvučnog suglasnika na kraju riječi s poluvokalskim elementom osjeća se kao individualan i afektiran (robə). Izgovor može biti zvučan i bez poluvokalskog elementa, ali najobičnija artikulacija sa djelomično reduciranom zvučnošću i s eksplozijom (robv) ne čini zapreku u jezičnom osjećaju polaganom prodiranju desonorizacije (rop), te imamo odnos prihvatljivih fakultativnih varijanata na kraju riječi

bp dt gk z^s ž^s đé džč : b d g z ž đ dž
p t k s š é č

U svakom slučaju norma našega književnoga jezika ostaje iznimna u odnosu na druge slavenske jezike koji desonorizaciju provode: slovenski i makedonski, zatim ruski, poljski i bugarski, koje Maretić spominje u Gramatici, ali i češki i slovački (B. Havránek–A. Jedlička: Česká mluvnice, Praha, 1963, str. 27, 40, Pauliny–Štöle–Ružička: Slovenská gramatika, Martin, 1955², str. 55).

Iako se priručnici iz bilj. 2 o desonorizaciji ne izjašnjavaju, čini se da umanjena ili reducirana zvučnost suglasnika koju svaki dan slušamo ne nailazi na jači otpor sa stanovišta književnog izgovora. Od ovoga bi se možda mogao izuzeti sonant *v* : *f* (*ljubaf* : *ljubav*) i riječi koje u nekim stajaćim izrazima iza dijalekta imaju drugačiji akcent (*bòk* : *bòg*). *I dž* se dosljedno desonorizira s ostalim zvučnim suglasnicima kod onih koji ga u drugim pozicijama vrlo različito izgovaraju (*džep* : *dep*, *žep*, ali *bridž* > *brič* jer *brid* > *brič* ne može doći u obzir).

⁸ A. Peco: Izgovor zvučnih suglasnika na kraju riječi u srpskohrvatskom jeziku, *Zbornik fil. lingv.*, IV–V, Novi Sad, 1961–62, str. 237.

Pisanje futura riješeno je u novom pravopisu najbolje što se moglo kad se uzmu u obzir razilaženja koja o tom glagolskom vremenu postoje:⁹ može se pisati dvojako, kao složeni glagolski oblik ili kao složenica (*pisat ću* i *писаću, plest ću* i *плешću*). U pravopisu je izričito rečeno kako je »složeni način pisanja zasnovan na fonetskom principu«, pa bi izgovor bio samo *писаću, плешću*. Tako bi se zbog dvostrukog fonetskog karaktera afrikata provelo pojednostavljenje i ne bi se u futuru održao skup *-st*, jedan od četiri moguća konsonantska skupa na kraju naših riječi u našem književnom jeziku (*st*, *-št*, *-zd*, *-žd*). O izgovoru futura se u najnovije vrijeme ne diskutira. U priručnicima u bilj. 2 nema ništa o tome jer se pretpostavlja jedino kontrahirano pisanje. Pišući usput o »nijansama« u našem jeziku, D. Brozović svrstava futur u »einige orthographische Unterschiede«, što znači da izgovor futura kao problem standarda ne postavlja.¹⁰

Ipak, osjećam se dužnim da spomenem dosta česte razgovore u kojima prevladava mišljenje da je adekvatnije, odnosno književno bolje izgovarati *pisat ću, plest ću*. Argument je obično vlastiti izgovor i izgovor nekih spikera, a osobito pjevača koji se nepodijeljeno uzimaju kao uzori dobre dikcije. Ta mišljenja, uostalom, i nisu nova. Jedan se nenametljiv glas nekoć čuo u stručnom priručniku »Gluma«, Zgb, 1934, A. Freudenreicha, u kojem autor kaže da »ne smije ispasti *cvășće* mjesto *crast će*... i glas *t* na kraju riječi *cvast* mora se jasno čuti«. Koju godinu poslije toga S. Ivšić se u dva navrata (drugi put potaknut nekim apsurdnim traženjima u vezi s našim izgovorom) osvrnuo i na izgovor futura.¹¹ Prof. Ivšić je odmah tražio da izgovor bude *cvășće*, tj. da se *t-ć*, *d-ć* i *st-ć* izgovaraju kao *ć*, *šč*. Izgovor *ć* potvrdio je rimama iz Gundulića, Markovića, Nazora, Matoša (*Vole, dragi voliću / Voli mene, vole, i vola volit ću*) i narodnih pjesama (*Pit ću, pit ću / piću/, dok je u sudiću; Bit će gaće, samo neznam kad će /kaće/*), a izgovor *šč* primjerom iz jedne proze, u kojoj nemam prilike vidjeti da li je u tekstu ili u upravnom govoru (*doveščemo*).

Prof. Ivšiću dugujemo zahvalnost što je upozorio na prikladniji izgovor u rimama koje je citirao i što je registrirao narodni izgovor u govorima na koje je obratio pažnju. Ali vrlo uobičajen izgovor koji je tražio A. Freudenreich u svom priručniku, za koji prof. Ivšić kaže da »zaslužuje veliku pohvalu«, ipak je bio priznanje izgovora po običaju dijela naše inteligencije odgojene u tradicijama Brozova i Boranićeva pravopisa. Naši obrazovani ljudi u toku školovanja uglavnom »čitaju kako pišu« *pisat ću, plest ću*, tako formiraju svoj

⁹ Za problematiku futura nekoć i danas vidi: Lj. Jonke: Je li oblik futura I složeniica, *Jezik* 2, 1955, kao i polemiku u ovom časopisu.

¹⁰ D. Brozović: Vom Begriff der Richtung bei den phonologischen Oppositionen, *Wiener slav. Jahrbuch*, B XI, 1964, str. 143.

¹¹ S. Ivšić: Iz našega izgovora, *Hrv. jezik*, 1, Zgb, 1938, str. 18, Naš izgovor kroz rime, *Alma Mater Croatica* god. V, Zgb, 1942, str. 273. i dalje.

ukus, pa drugačiji izgovor ocjenjuju otprilike kao artikulacijsku inerciju (*pisaću*) i jednačenje suglasnika izvan riječi (*plešću* = *š njim*). Da pravopis ima u tome utjecaja, nema ni najmanje sumnje. Uopće, utjecaj pisma na izgovor nije nova stvar: već transkripcija stranih imena u našem jeziku ide na ruku promjeni naglasaka i padežnog nastavka kao *Hugo–Hugoa : Igo–Iga*. I tako dalje, u dobrom i lošem smislu. Pod utjecajem svoje grafije i Gundulić ima »rime za oči« (*grozno / žalosno*). Rime koje navodi S. Ivšić zaista su rime »za uši«, ali mi se ne čini nemogućim da se negdje pojave rime i za oči i za uši, npr. *test će / sjest će, rat će / brat će, hrast će / rast će, Split će / slit će*. To bi onda bio »protudokaz«, ako bi se rimama dalo toliko važnosti (jer bi se u tom slučaju od stihova u kojima se rimuju *č* i *ć* mogla sastaviti zamašna knjiga). Ostaje otvoreno pitanje da li bi tko rimovao lakše *hrast će / rast će* ili *hrašće / rast će*, kao i to da li bi se pojavili oblici *rasti će, cvasti će* i sl. Da li bi se rimovalo *pašće / past će* zavisilo već od toga koliko pjesnik uopće razlikuje *č* i *ć*. Osim toga, svakoj rimi, bez obzira koliko ih bilo, ne bismo smjeli jednako vjerovati jer ni principi rimovanja nisu jednaki u svim epohama ni kod pojedinih pisaca iz iste epohe (npr. Gundulić i P. Zrinski).¹² Da se kontrahiran izgovor ne podrazumijeva sam po sebi, čini se i po tome što u Tina Ujevića ima iznimno pisano *pašću* radi rime sa *čašću, strašću, hodočašću*, da se eliminira konkurentni izgovor *past ću* (»Romar«, Rukovet, Zgb, 1950, »Zora«), iako futur bez suglasničkog skupa piše i u rimi kao složeni oblik *čut će / vruće* (»Ulični pjevači«, ib.) a ako se i umiješala redaktorska ruka, to je ovdje svejedno.

Ni učestalost koja omogućuje ovakvo ili onakvo rimovanje također ne bi valjalo zanemariti: 3. l. sg. i pl. *neće* (bez obzira na akcenat *něće* i *něčē*) učestalije je od bilo koje imenice koja bi mogla u rimi ići u prilog futuru kao složenom obliku.

Izvođenje izgovora futura iz rime ima svoje slabosti, ali i kad ih ne bi bilo, izgovor u rimi ne bi morao biti adekvatan izgovoru futura u standardnom jeziku, koji se upravlja drugim konstantama nego jezik poezije.

Da osjećaj standardnog jezika može biti drugačiji, vrlo lijepo pokazuju primjeri iz proze. U Faulknerovoj noveli »Lov na lisicu« (»Izabr. novele«, dodatak »Knj.ž. tribine« 13. V 1959, prev. Šime Balen) pojedine osobe ne govore dobrim književnim jezikom, nego *hrani i', 'vatati, s'vatiti, 'vamo, p'da: hrani ih, hvatati, shvatiti, ovamo, pa da* i kontrahiran futur. (Dakle, izgovor *moraću* na istoj je razini kao *vatati* u stupnju usvojenosti književnog jezika.) Npr. – *P' da, – reče bijelac, – Imaš pravo. Bi' će (sic) da se onome vrancu sviđa kako ga on jaši. – Jaha'ćeš (sic) na konju, kojeg ti ja odredim. – Pa, – reče, – mora' ću (sic) dalje. Nisam doručkov'o ni mrve.*

¹² Usp. N. Kolumbić: Jedna pjesma protiv žena iz XV stoljeća, *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 2, 1962, str. 213–214.

Bez obzira na sve ovo, moje ispitivanje pokazuje čistu situaciju: 26 kaže da izgovara *pisat ću, navest ću*, što kao književno bolje traže 42 od 50. Među tih 42 nalaze se i oni koji kažu da ne izgovaraju uvijek *t*, ali da se tu ipak »nešto čuje«. Kad sam neke tražio da izgovore neusiljen, ali korektan futur konstatirao sam i *pisa / ću*, s karakterističnim mukom poslije vokala, i dakako *naves / ću*, bez jednačenja, koliko je to moguće konstatirati uhom.

Izgovor futura teško može doći na red u školskoj nastavi, i onako ne suviše zauzetoj jezičnim pitanjima. A izgovoru s jednačenjem bila bi za uspjeh potrebna jača nastavna podrška. U sadašnjoj situaciji nauči se ipak u jednoj fazi jedno, a u drugoj drugo. Učenik u školi neće biti ispravljen ako izgovori *cvast će*. Poslije će se od njega – ako negdje bude učio dikciju – možda tražiti da izgovori *cvlašće*, ali sada već uz njegov otpor: dakle, ako je izgovor bez jednačenja naučen, izgovor sa jednačenjem jest ponovo naučen.

Budući da smo ovdje već došli do izgovora udvojenih suglasnika i samoglasnika pred njima, ispitao sam kako bi se izgovorilo: *nisam-mogao* ili *nisa/mogao* (s jednim *m* i mukom iza vokala). Četrnaest kaže da bi izgovorili sa dva *m*, 36 sa jednim; da je bolje u književnom izgovoru sa dva *m* izjašnjava se 6, a 34 sa jednim *m*, upravo kako traže S. Ivšić i B. Klaić.¹³

Interesi opće kulture, kojoj više ne služi samo knjiga, nameću potrebu da se opiše i odredi naš najbolji govoreni jezik i standardni izgovor. Zainteresirane ustanove, u prvom redu kazališta, zacijelo imaju svoju stručno zasnovanu praksu, ali ona nije uvijek i svuda jednaka¹⁴ jer ima otvorenih pitanja a ni zahtjevi sredine neće biti na posljednjem mjestu.

Ovaj članak nije, međutim, napisan u želji da sugerira normativna rješenja za naš standardni izgovor, već da dotakne neke najaktualnije probleme s tog područja i pridonese poznavanju izgovora, a zatim reagiranja i mišljenja obrazovanih ljudi o tome kako govorenu riječ treba impostirati da bi bila prihvaćena kao adekvatna sa stanovišta izgrađenoga i stabilnoga književnog jezika. Uvid u izgovor studenata jednog fakulteta (uglavnom slavista) tu ne može biti naodmet: njihova shvaćanja (bez obzira kakva), s nerijetkim odstupanjima od vlastite dijalekatske baze, pokazuju ohrabrujuću svijest o autonomiji književnog jezika. Istini za volju, naši ljudi koji svoje osjećanje formiraju pod sve jačim utjecajem onoga što stoji na raspolaganju kulturnom središtu

¹³ S. Ivšić: Iz našega izgovora, str. 19, B. Klaić: Iz bilježnice kazališnog lektora, *Jezik*, III, str. 3-4.

¹⁴ Izgovor udvojenih suglasnika HNK sigurno provodi prema traženju prof. B. Klaića, kojemu zahvaljujem za informaciju da u HNK i AKU traži kontrahiran izgovor futura. Ali na Radio-Zagrebu npr. Muzika-sport-muzika 20. VI o. g. čitalo se *iz-Zagreba* i *izvest će*. U emisiji 2. X Sedam dana muzike (Zagreb II) isto *izvest će*. Na JRT Jučer-danas-sutra 1. X *doktor-Radakrišnan*. Itd.

već su pomalo zaboravili nekadašnje školske zanose i kriterije o ljepoti našega jezika. Zato ovo razmatranje u čemu i kako naš jezik danas zvoni i zveči onima koji književni jezik uče i znaju bio bi ujedno prilog prethodnim poslovima u neminovnim naporima za naš standardni izgovor.

ZA ŠKOLSKU PRAKSU

OSNOVA ZA METODSKU OBRADU GLASOVA Č i Ć

Stjepan Babić

Nastojanja da se pismenost podigne na višu razinu često se zaustavljaju već na prvoj stepenici, na elementima osnovne pismenosti, a to je u nas u prvom redu pisanje glasova č-ć, ije-je. Mnogo je onih koji su zbog toga ostali u predvorju pismenosti, kako je to lijepo rekao prof. Lj. Jonke,¹ a time se nikako ne smijemo pomiriti, ni kao pojedinci ni kao narod. Glavna je teškoća u tome što su mnogi udaljeni od pravila »piši kao što govoriš« jer moraju učiti i sam izgovor.

Teškoća se može ukloniti na dva načina: prvi, da promijenimo normu, tj. da ukinemo razliku između č i ć i da izbacimo *i* iz skupa *ije*; drugi, da se držimo sadašnje norme i da naučimo pravilan izgovor i pravilno pisanje. Budući da prvo rješenje ne dolazi u obzir,² moramo ostvariti drugo. To je u prvom redu zadatak osnovne i srednjih škola. One treba da djeluju sustavno i uporno. Danas, čini se, u tome nema ni sustava³ ni upornosti.⁴ I sami priručnici ne daju cjelovitu sliku, nego više ili manje zapuštaju dobre osnove prijašnjih mjesto da njihove sustavno prikazivanje dograđuju. Zato želim pokazati kako se, na dosadašnjim osnovama, može izgraditi najekonomičniji put koji pouzdano vodi cilju samo, razumije se, bude li potrebnog nastojanja onih kojima je to zadatak.

Valja odmah naglasiti da je pravilan izgovor jednako važan kao i pravilno pisanje. Izgovor čak ima i prednost; tko dobro izgovara, dobro će i pisati.

¹ Književni jezik u teoriji i praksi, Zagreb, 1964, str. 47.

² Razloge su iznijeli D. Brozović i Z. Vince u članku »O nekim značajkama, funkcijama i pravima književnog jezika«, Zadarska revija, 1/1960, str. 56-64, doduše uglavnom za glasove č-ć, ali načelne tvrdnje vrijede i za ije-je. Ne bi bilo teško navesti i druge.

³ U referatu »Osnovne smjernice u suvremenoj nastavi hrvatskosrpskog jezika« i književnosti« na V kongresu jugoslavenskih slavista u Sarajevu D. Rosandić kaže: »Medutim, čineći ustupak didaktičkom kriteriju, odnosno apsolutizirajući ga, jezična nastava iznevjerila je potrebnu sistematičnost. Učenik više razmišlja o jeziku, doživljava njegove manifestacije, a gubi iz vida sistem. Takva orijentacija osiromašila je, na neki način, pojam jezične nastave, lišila ju je sistema. Ne smiju se smetnuti s uma činjenice da standardni jezik predstavlja sistem zakonitosti koje treba naučiti. Upravo učenje jezika u jednom čvrstom sistemu iznevjereno je u suvremenoj nastavi, naročito u školama drugog stupnja.«

⁴ Kako to treba činiti, pokazao je R. Travičić u članku »Jedno mišljenje o obradi pravopisa u srednjoj školi«, J. VI, 22-24. (Čini se da je Travičića danas u našim školama malo.)